

Skrivnost Fanny Hausmann

UREDNIŠKI UVOD

V letu 2018 v Sloveniji ne praznujemo samo stoletnice smrti velikega Ivana Cankarja, ampak v tem letu mineva tudi dvesto let od rojstva ženske, ki jo je slovenska literarna zgodovina razglasila za prvo slovensko pesnico.

Da smo se tega spomnili in da smo pripravili knjigo o Fanny Hausmann, ki jo držite v rokah, je zaslužna gospa Frančiška Buttolo, ki se s pesnico ukvarja že skoraj tri desetletja. Ob objavi njenega članka o morfoloških značilnostih Fannyjine poezije v reviji *Dialogi* leta 2010, ki ga je spremljal tudi prepis vseh Fannyjinih objavljenih slovenskih pesmi, mi je predlagala, da bi v prihodnosti izdali tudi knjigo o Fanny. Zamisel je bila mikavna, a je glede na to, da je o Fanny tako malo znanega, hkrati pa se je o njenem avtorstvu po letu 2000 pojavilo nekaj dvomov, predme kot urednico postavila vprašanje, kako takšno knjigo zastaviti. Ob prebiranju virov in literature me je logičen premislek vodil do hipoteze, da gre pri devetih objavljenih slovenskih pesmih s podpisom Fanny Hausmann najverjetneje za prevode avtoričinih pesmi, izvorno napisanih v nemščini. Kot lahko podrobneje preberete v poglavjih te knjige, je bilo namreč v tedniku *Celjske slovenske novine* in v ljubljanskem političnem časniku *Slovenija* v letih 1848 in 1849 objavljenih devet pesmi s podpisom Fanny Hausmann, v rokopisu pa je ohranjena ena njena nemška pesem iz leta 1852, ki nedvomno dokazuje, da je hči lastnika graščine Novo Celje Josepha Ludwiga Hausmanna pisala pesmi. Ko je po objavi prve pesmi v *Celjskih slovenskih novinah* pesnik in navdušeni narodni buditelj Lovro Toman v *Sloveniji* objavil pesem *Pervi slovenski pesniki Fani Hausmann*, ni nihče temu nasprotoval, in odtlej je Franziska Maria Elisabeth Hausmann obveljala za prvo slovensko pesnico, čeprav je bila v številnih zgodovinah slovenske literature povsem spregledana. Poseben pomen Tomanovemu stališču daje tudi dejstvo, da je Fanny

razglasil za prvo slovensko pesnico dve leti, preden je spoznal svojo kasnejšo ženo Josipino Turnograjsko, ki velja za prvo slovensko pisateljico.

Dvom o Fannyjinem avtorstvu je zasejal Igor Grdina v spisu *Fanny Hausmann, revolucija in meščanska kultura v provinci* leta 2001, potem ko je še devet let pred tem v spisu *Fanny Hausmanova in problem slovenske ženske literature* brez dvoma o avtorstvu razpravljala o njeni ženski pisavi. Ker je o Fanny ohranjena le peščica pričevanj, je iz teh drobcev res težko sklepati karkoli gotovega. Grdina je na osnovi nekaterih od njih, predvsem tistega o njenem neobvladanju slovenščine, pomislil, da bi avtor teh pesmi moral biti možki, narodnjak, najverjetneje zdravnik Jožef Šubič, omenil pa je tudi teoretično možnost, da je narodnjak v slovenščino njene verze samo prevajal.

Leta okoli pomladi narodov so bila v avstrijski monarhiji izredno živahna, polna političnih debat, kratkotrajna odprava dunajske cenzure pa je spodbudila razcvet slovenske publicistike. Ta vrenja so v javno delovanje pritegnila tudi prve ženske, seveda iz višjih meščanskih slojev. V tej knjigi obdobje predstavi zgodovinarica Irena Selišnik in s tem postavi Fanny kot žensko v njen čas. Ker pred objavo pesmi s Fannyjinim podpisom ni v naših krajih javno objavljala še nobena ženska avtorica, se je mogoče upravičeno vprašati, zakaj bi se neki možki avtor v tistem času skrili za imenom, ki je pripadalo konkretni ženski, ne pa za nekim (moškim) psevdonomom. Zato se nam je zdela precej verjetnejša teza, da gre pri slovenskih pesmih s podpisom Fanny Hausmann za prevode, ki so morda nastali tudi ob avtoričinem sodelovanju. Morda je šlo tudi za skupinsko delo, saj je v pesmih mogoče opaziti sledi različnih slovenskih narečij. Žal nam ni uspelo k sodelovanju v tej knjigi pritegniti nobenega jezikoslovca, ki bi to lahko analiziral, predvsem pa bralcem predstavil postopno spreminja-

6 joča se razmerja med javno rabo slovenščine in nemščine v tistem obdobju. Da poleg avtorice prevajalec pod pesmimi ni podpisan, je razumljivo, saj prevajanje takrat še ni veljalo za kreativno dejavnost.

Ker do zdaj v arhivih niso bili najdeni nobeni novi oz. še nepoznani dokumenti o Fanny Haussmann, so avtorice in avtor v tej knjigi pregledali to, kar poznamo. Biografka Frančiška (Franca) Buttolo je povezala drobce iz Fannyjine biografije z njenim delom. Literarna zgodovinarica Jožica Čeh Šteger je prva analizirala tudi nemško pesem *Zum Nahmensfeste*. V tej knjigi objavljamo faksimile rokopisa te pesmi, njen prepis in slovenski prevod, ki ga je posebej za to priložnost opravil Brane Čop. Literarni zgodovinar in verzolog Aleksander Bjelčevič je analiziral verz slovenskih in nemške pesmi in ga postavil v kontekst ostalih pesmi, objavljenih v Celjskih slovenskih novinah. Tako Čeh Šteger kot Bjelčevič sta odkrila motivne oz. simbolne in verzne povezave med slovenskimi in nemško pesmijo, kar pa seveda ne zadostuje za nedvomno potrditev avtorstva in teze o prevodih.

Ob koncu velja opozoriti vsaj še na eno vprašanje o Fanny Haussmann, ki tudi ostaja odprto in njeno osebo ovija v skrivnost. Zakaj so slovenske pesmi s podpisom Fanny Haussmann izšle v takrat zelo liberalnem slovenskem časopisu, katerega urednik se je zavzemal za slovensko-nemško dvojezičnost, ni pa znano, da bi objavljala nemške pesmi v nemškem tedniku Cillier Wochenblatt oz. kasneje Cillier Zeitung, ki sta se tudi oba zavzemala za spravno politiko med Slovenci in Nemci. Nemka po rodu Fanny Haussmann kot zgodovinska osebnost tako pred slovensko literarno zgodovino in njen jezikovno-nacionalni koncept postavlja čisto poseben izziv.

urednica Emica Antončič

> Graščina Novo Celje sredi 19. stoletja, litografija, ustvarjena ok. 1841–1850,
 avtor Josef Kuwasseg (iz zbirke Domoznanskega oddelka Medobčinske splošne knjižnice Žalec)

Biografija Fanny Haussmann

- UVOD -

Pri pisanju biografije ob dvestoletnici rojstva Fanny Haussmann (1818–1853), domnevne prve slovenske pesnice, ki pesmi ni le pisala, temveč tudi objavljala, je še vedno največji problem pri raziskovanju njenega življenja in dela povezan z avtorskim vprašanjem. Haussmannova, nemškega rodu, se je namreč iz rodnega mesta Bruck an der Mur v Avstriji priselila med Slovence na graščino Novo Celje blizu Žalca, ki jo je njen oče kupil leta 1835, datum njenega prihoda v dvorec pa ni znan.

Ob pomladi narodov je objavila devet slovenskih pesmi, osem v tedniku *Celjske slovenske novine* (1848–1849),¹ eno pa v *Sloveniji* (1849). Vendar pa še vedno ni prepričljivega odgovora na vprašanje, kako je bilo mogoče, da se je lahko kar dve leti brez ene same pripombe bralcev podpisovala pod slovenske, vsebinsko in oblikovno presenetljivo dovršene pesmi, kljub temu da po izjavah nekaterih sodobnikov ni obvladala slovenskega jezika in ni govorila slovensko.² Nenavadno je, da tudi pozneje, še skoraj štirideset let po objavi poezije z njenim podpisom ni nihče opozoril, da s svojim zelo slabim znanjem slovenščine teh pesmi ni mogla napisati. Da pa se v literarni zgodovini zanikanje njenega avtorstva slovenske poezije ni dokončno uveljavilo, so največ pripomogle vsebinske (motivno–tematske) prvine te poezije, ki kažejo marsikatero podobnost z dogodki iz njenega življenja. Verjetnost, da je Haussmannova avtorica njej pripisanih slovenskih pesmi, je nekoliko povečalo odkritje rokopisa formalno že kar virtuozne nemške godovnice *Zum Nahmensfeste* (iz leta 1852), ki jo je posvetila prijateljici iz Žalca.³ Zato ena od različnih domnev o nastanku teh slovenskih verzifikacij nakazuje, da so morda prevodi njenih nemških,⁴ ki pa jih ni hotela objaviti. Najbrž zaradi tega, ker ji je že ob izidu prve pesmi z njenim podpisom⁵ politik in pesnik Lovro Toman posvetil hvalnico *Pervi slovenski pesnici Fani Hausmann*, zaradi katere je postala znana kot prva slovenska pesnica.⁶ Takšno domnevo delno potrjuje njen podpis – *F. Haussmann, Slovenka* – pod tretjo pesmijo.⁷

Leta 1914 je publicist Leopold Lenard (1876–1962) objavil prvo obsežnejše in tudi poglobljeno delo o Haussmannovi. V njem je poudaril, da je najprej zanimiva kot “prva slovenska pisateljica, oziroma pesnica”, nato pa tudi “kot pesnica, ki ni bila brez talenta”.⁸ Priznati je potrebno, da Lenardu biografski del te razprave ni uspel, verodostojno pa je opisal kulturno življenje na Celjskem ob revoluciji leta 1848

¹ Tednik *Celjske slovenske novine*, Celje (1848–1849) se je od 3. 10. 1848 imenoval *Celjske novine*, 1849 pa *Slovenske novine*. Prim. S. Amon, *Celjske slovenske novine. Enciklopedija Slovenije*, 2. zv. (1988), str. 12.

² Zgodovinar I. Orožen (1819–1900) je o Haussmannovi zapisal: »Kar zadene gospico F. Hausman-ovo, Vas opozorujem, da ona slovensko kar ni znala, in pesem, ki se nahaja pod njenim imenom, ni njeni izdelek, temveč je le izposojen. Gospico sim dobro poznal, ko sim bil v Žalcu in pozneje v Celju. Bila je blagega srca – ali Slovenka ni bila.« I. Orožen, /Pismo Franu Kocbeku, / 1887 (12. 2.). UK Maribor (MS 121). – Prim. I. Grdina, *Vladarji, lakaji, bohemi*, 2001, str. 140. – Čeprav se je Haussmannova učila slovenščine in celo poskušala prevajati Prešerna, ni znala slovensko. Prim. T. Dornjač, /Pismo Franu Kocbeku, / (9. 1.). UK Maribor (MS 121).

³ Ohranjen je rokopis Haussmanničine godovnice Ani Kovač iz Žalca *Zum Nahmensfeste*. Pod njo je tudi pesničin lastnoročni podpis. Prim. F. Haussmann, *Zum Nahmensfeste*, 1852, dne 13. 6. UK Maribor (MS 121).

⁴ Prim. I. Grdina, *Fanny Haussmann*, V: isti, *Vladarji, lakaji, bohemi*, 2001, str. 142.

⁵ F. Haussmann, *Vojaka Izhod. Celjske slovenske novine*, 1848, št. 18 (25. 10.), str. 72.

⁶ Prim. L. Toman, *Pervi slovenski pesnici Fani Hausmann. Slovenija*, 1848, št. 38 (10. 11.), str. 152.

⁷ Prim. F. Haussmann, *Hervatov Zvezda. Slovenija*, 1849, št. 2 (5. 1.), str. 8.

⁸ Prim. L. Lenard, *Fany Hausmanica. Čas*. 1914, št. 5, str. 370.

ter podrobno analiziral glavne vsebinske in formalne značilnosti Haussmanničinih pesmi, ne da bi podvomil v njeno avtorstvo. Tudi poznejši raziskovalci življenja in dela te skrivnostne pesnice niso odkrili prav veliko novega, še najmanj o tem, ali je v resnici avtorica slovenskih pesmi, pod katerimi je podpisana. Zato je namen te biografije – bolj kot koga prepričati, da je Haussmannova res slovenska pesnica – predvsem spodbuditi zanimanje literarne vede za nadaljnje raziskovanje, da Haussmannova ne bi ostala v slovenski poeziji in literarni zgodovini le nekakšna “prikazen”, kot je zapisal Lenard.⁹

- ŽIVLJENJE -

O Fanny Haussmann je v krstni knjigi Bruck an der Mur (Avstrija)¹⁰ zapisano, da se je Franziska Maria Elisabeth Haussmann rodila dne 16. aprila 1818 in da je bila krščena že 18. aprila 1818. Njen oče Joseph Ludwig Haussmann (1794, Leoben? – 2. 3. 1856, Celje)¹¹ je bil gospodarski pomočnik na različnih veleposestvih, od leta 1818 pa lastnik graščine Landskron. Njena mati je bila Elise Haussmann, rojena Pretterhofer (? – 19. 6. 1830, Bruck an der Mur), hči Josepha Franza Pretterhoferja, cesarsko-kraljevega poštarja v Neunkirchnu (nedaleč od Dunaja), in njegove žene Franziske.¹² V enem od zapisov o zgodnejših letih Haussmannove je omenjeno, da se je šolala doma in na Dunaju, “znanje slovenščine pa je imela verjetno že od matere”.¹³ Ni znano, katero šolo je obiskovala oziroma kdo so bili njeni učitelji (če se je izobraževala doma) pred prihodom na Novo Celje. Prav tako ni podatkov, ali je po materini smrti (1830), ko ji je bilo komaj dvanajst let, ves čas živela pri očetu. Morda je bila na kateri od dekliških šol ali pa pri starih starših, če so takrat še živeli. Učitelj Tomaž Dernjač (1823–1904)¹⁴ je v svojem pismu mlajšemu kolegu Franu Kocbeku (1863–1930) zapisal, da je Fanny govorila francosko in angleško, poleg tega pa je bila “po svoji vzgoji prav angleške nravi”, zelo urejena in redoljubna.¹⁵ Iz njenega takratnega življenja je Dernjač razkril še nekaj podrobnosti, npr. da je močno ljubila očeta, za materjo pa zelo dolgo žalovala.¹⁶ Pomembna je tudi njegova omemba, da je po prihodu na Novo Celje vzljubila slovenske pesmi, verjetno najprej tiste, ki so jih ob nedeljah prepevali v znani romarski cerkvi v bližnjih Petrovčah, pozneje pa zlasti Prešernove.¹⁷

Med sodobniki Haussmannove, ki so od 1843 do 1847 v nemških časnikih največ poročali o tedanjem življenju na Novem Celju, je bil slavist, založnik in publicist Václav Jiří Dunder (1811–1872).¹⁸ V svoji monografiji *Stiriens Eden* (Štajerski raj, 1847)¹⁹ je opisal različne dogodke na Novem Celju, npr. bla-

⁹ Prim. ib.

¹⁰ Krstna knjiga Bruck an der Mur, 1818. Diözesanarchiv Graz, Avstrija. Prim. tudi: J. Orožen, *Novoceljska tragedija. Celjski zbornik*, 1969/1970, str. 255–259. – Isti, *Zgodovina Celja in okolice*, 1. del (1971), str. 300–303, 547, 561; 2. del (1974), str. 217–218, 255. – *Bruck an der Mur – Haussmann Joseph Ludwig. Burgen-Austria.com*. 2009.

¹¹ O primku Haussmann je v različnih virih zapisano, da je nemški in tudi judovski.

¹² Pozneje je v vseh virih kot dan rojstva F. Haussmann naveden 15. april. Prim.: F. Buttolo, *Fanny Haussmann (1818–1853)*. Biografija prve slovenske pesnice v luči njenega domnevno spornega avtorstva. *Slavistična revija*, 2010, št. 4, str. 466.

¹³ Prim. M. Perc, *Prva slovenska pesnica F. R. Haussmann. Celjski tednik*, 1949, št. 9 (26. 2.), str. 3. (Na koncu članka je avtorjev pripis: »Iz rokopisa *Celjska bibliografija*.«)

¹⁴ Prim. T. Dernjač, /Pismo Franu Kocbeku, / 1887 (9. 1.). UK Maribor (MS 121). Dernjač (1823–1904) je Haussmannovo učil slovenščino, ko je 1846–1848 služboval v Žalcu. (Prim. E. Bojc, *Kratke biografije naših najstarejših šolnikov. Nova pot*, 1970, str. 362.)

¹⁵ Prim. F. Buttolo, *Fanny Haussmann (1818–1853)*. Biografija prve slovenske pesnice v luči njenega domnevno spornega avtorstva. *Slavistična revija*, 2010, št. 4, str. 466.

¹⁶ Dernjač je o žalovanju Haussmannove za materjo zapisal: »Kakor se gostokrat godi, ke dar otroku bridka smrt pobere, godilo se je tudi gospodični Hausmanovej. Prišla je namreč neka gospa Linzmayer v grad, da bi deloma mlado gospodično dalje odgojevala, deloma, da bi bila gospodinja pri hiši. Ali gospodični od strani omenjene gospe marsikaj ni bilo všeč. Izdihnila je mnogokrat, češ, kje je moja mati! – Fany Hausman je tudi očeta svojega čez vse ljubila. Pri vsem tem, da je po njemu, kakor se je govorilo, štirideset tisoč goldinarjev, koji denar je za svojo materjo podedovala, izgubila, ostala je neomahljiva in zvesta hčerka svojega očeta.« T. Dernjač, /Pismo Franu Kocbeku, / 1887 (9. 1.). UK Maribor (MS 121).

¹⁷ Prim. T. Dernjač, ib.

¹⁸ V. J. Dunder (1811, Nové Strašecí, Češka – 1872, prav tam), slavist, publicist (psev. Dr. Novostraschezky) in založnik, je bil vsaj od leta 1843 do 1847 upravnik novoceljske graščine, kjer je sodeloval zlasti pri uvajanju svilogojstva oziroma pri gojenju nasadov murv. Po propadu tega gospodarskega načrta je živel na Dunaju, nazadnje pa v rojstnem mestu. Prejel je več priznanj, npr. ruske akademije znanosti. Prim. J. Hanuš, *Dunder (Dundr) Václav Jiří, Ottův slovník naučný*, zv. 8, 1894, 187.

¹⁹ V. J. Dunder, *Stiriens Eden*. 1847, 320 str.